

nia dla bezpieczeństwa Polski; wręcz przeciwnie stanowi czynnik stabilizujący sytuację w tej części Europy.

W prognozach rozwoju zauważa się, że zmiana statusu Obwodu Kaliningradzkiego FR jest nieunikniona. Według rosyjskich znawców problemu uwzględnia się warianty rozwoju, m.in.: 1. zachowany zostanie Obwód jako podmiot Federacji Rosyjskiej z obowiązującym obecnie statusem; 2. podwyższony zostanie jego status polityczny, np. drogą przekształcania go w republikę lub uzyskanie dodatkowych pełnomocnictw przez władze regionalne; 3. przekazany zostanie on Polsce bądź Litwie; 4. przekazany zostanie Niemcom; 5. zwiększona zostanie jego niezależność w ramach Federacji Rosyjskiej; 6. utworzona zostanie suwerenność Prus Wschodnich, obejmująca część ziem należących obecnie do Rosji, Polski i Litwy; 7. powstanie swoiste kondominium, pozostające pod nadzorem m.in. Polski, Litwy, Rosji, RFN i Unii Europejskiej; 8. przekształci się go w kolejne państwo nadbałtyckie, obok Litwy, Łotwy, Estonii (s. 105).

Pożytecznym z punktu widzenia poznawania różnych aspektów stosunków międzynarodowych jest kalendarium, w którym wskazuje się główne ogniwa rozwoju kontaktów Polski z Obwodem Kaliningradzkim FR w latach 1991–2003. Wskazano w kalendarium wydarzenia i porozumienia w stosunkach między Polską a Federacją Rosyjską mające bezpośrednio i pośrednio związek z Obwodem.

Z punktu widzenia rozpoznania zainteresowania Obwodem najistotniejszą część stanowi zestawienie bibliograficzne; jest ono wykonane starannie; stanowi ważny wkład do dalszych studiów i badań z zakresu rozwoju stosunków polsko-kaliningradzkich oraz w ogóle polsko-rosyjskich.

W refleksji ogólnej zauważa się, że prezentowane opracowanie otwiera w wymiarze fundamentalnym drogę do pogłębionych studiów nad przemianami dokonującymi się w Obwodzie Kaliningradzkim FR; ma one dużą wartość naukowo-badawczą, jak i przewodnikową, a zwłaszcza z punktu widzenia rozwoju stosunków międzynarodowych.

Andrzej Chodubski

Jakub Potulski, *Idea i praktyka federalizmu w Rosji*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004, ss. 218.

Wśród państw świata dużą wagę przykuwa współcześnie Rosja. Obserwuje się w niej zachodzenie ważnych jakościowych przeobrażeń ustrojowych; z jednej strony ujawnia się problemy dostosowania do wyzwań i warunków tworzącej się ogólnoswiatowej cywilizacji, budowanej na wzorach zachodnioeuropejskich demokracji, z drugiej zaś, charakterystyczna jest tendencja poszanowania swej tradycji i odrębności kulturowo-cywilizacyjnej. Rozpoczęte procesy przemian ujawniały głęboki kryzys w rozwoju życia społeczno-politycznego i gospodarczego; nawiązując do historii Rosji zaczęto określać go mianem „smutny” końca XX w. Nastąpiła w ładzie administracyjno-przestrzennym dezintegracja powodowana wzrostem regionalnych nacjonalizmów separatystycznych oraz utrata autorytetu władz centralnych. Rozwiązanie Związku Radzieckiego w grudniu 1991 r. oraz powstanie na jej terytorium 15 niepodległych państw oznaczało nie tylko koniec systemu radzieckiego, ale także koniec wielowiekowego procesu budowy wieloetnicznego państwa, który stworzył mocarstwo rosyjskie. Na przełomie lat 80. i 90. XX w. wartością nadrzędną dla narodów b. Związku Radzieckiego stała się suwerenność, która miała zabezpieczyć niezależność własnemu narodowi; narody zamieszkujące dotychczas jeden organizm państwowy, zjednoczone wspólną historią nie były w stanie przełamać dzielących je barier, co stało się przyczyną wielu konfliktów narodowościowych w różnych częściach jego przestrzeni. Gwałtowny rozwój regionalnych nacjonalizmów i nastrojów separatystycznych wymusił na czynnikach oficjalnych rozpoczęcie decentralizacji oraz rozproszenie władzy, a także spowodował osłabienie identyfikacji państwowej na rzecz budowy więzi lokalnych i globalnych. Spowodowało to konieczność dostosowania struktury państwa i jego organizacji terytorialnej do wymogów współczesnego rozwoju cywilizacyjnego. W prezentowanej pracy podjęto się zadania ukazania procesów związanych z decentralizacją i rozproszeniem władzy w Rosji jako rzeczywistością ogólnoswiatowych przemian cywilizacyjnych w sferze polityki. Podjęto próbę dowiedzenia tezy, że dezintegracja terytorialna ZSRR i RSFR oraz usta-

nowienie we współczesnej Rosji federalizmu jako podstawy ustroju państwa jest fragmentem ogólnowiatowych zmian w sferze władzy; zmiany te jednak zachodzą w szczególnych warunkach ukształtowanych przez tradycję kulturową i polityczną, posiadają własną dynamikę, specyfikę i wyjątkowy charakter a federalizm rosyjski jest przede wszystkim następstwem osłabienia władzy centrum na rzecz regionalnych elit politycznych.

Istotę problemu zaprezentowano w czterech rozdziałach pracy, zatytułowanych kolejno: I. Specyfika ustroju federalnego; II. Tradycje rosyjskiego federalizmu; III. Kształtowanie się współczesnego federalizmu rosyjskiego; IV. Konstytucyjne podstawy współczesnego ustroju federalnego. Wykład poprzedza starannie przygotowany „Wstęp”, w którym wskazuje się na aktualność prezentacji tego problemu, na cele, zadania pomocnicze, ogólne spojrzenie na stan badań oraz główne nowe myśli zawarte w pracy. Kończy opracowanie „Zakończenie”, w którym refleksyjnie, syntetycznie ukazuje się wagę praktyczną, jak i teoretyczną rozpoznawanego problemu.

Integralną część pracy stanowi przegląd regionów Rosji, który zatytułowano „Leksykon regionów Rosji”.

Prezentując problem specyfiki ustroju federalnego w rozdziale pierwszym wyodrębniono cztery zagadnienia: 1. Decentralizacja jako element zmian cywilizacyjnych; 2. O definiowaniu państwa federalnego; 3. Zasady federalizmu; 4. Znaczenie federalizmu.

Wskazuje się tu, że w końcu XX w. ujawniły się głębokie przemiany cywilizacyjne dotyczące m.in. organizacji państwa, jego ustroju i struktury, ujawniły się procesy społeczno-kulturowe i polityczne, które stały się charakterystyczne dla współczesnych demokracji. Obok tendencji do kształtowania struktur i mechanizmów sterowania życiem społecznym w skali całego, coraz bardziej współzależnego globu, coraz większe znaczenie odgrywa dążenie do budowania państw narodowych. Ideologie nacjonalistyczne, które odwołują się do wspólnoty narodowej i jej prawa do samostanowienia mają najbardziej konflikto-genny charakter; pod koniec XX w. zaostrzyły się konflikty na tle narodowym wyrażające się w dążeniu do samostanowienia różnych grup mniejszościowych (s. 10–11).

Podkreśla się w wykładzie, że kryzys tradycyjne rozumianego państwa jest jednym z elementów współczesnego świata. Wskazuje się, iż nastąpiła epoka „zmiany władzy”, w której dotychczasowe struktury ulegają dezintegracji a jednocześnie kształtuje się całkowicie nowa struktura; dotychczasowe tradycyjne formy demokracji przedstawicielskiej nie wystarczają do rozwiązywania konfliktów w skomplikowanej rzeczywistości cywilizacji postindustrialnej.

Zauważa się, że nośną formą państwa staje się ład federalny, wyrażający wartości decentralizacyjne życia społeczno-politycznego i ekonomicznego; federalizm posiada bogatą przeszłość, ulegającą ciągłej ewolucji. Pierwsze formy quasi-federacji ujawniły się w starożytnej Grecji a współczesne rozumienie datuje się od dwóch stuleci. Etymologicznie federacje wywodzi się z języka łacińskiego; oznacza ona sojusz, przymierze, związek, zrzeszenie.

Współcześnie federalizm może być rozpatrywany jako: 1. forma rządzenia w państwach federalnych, lecz homogenicznych pod względem etnicznym, składających się o obszarów różniących się historycznie i o odmiennych tradycjach; 2. forma rządzenia w państwach wieloetnicznych i wielorasowych; ten sposób sprawowania władzy ma zapewnić pokojowe współistnienie różnych etnosów i grup mniejszościowych (s. 17). Podkreśla się, że system federalny, do którego aspiruje większość państw świata powinien charakteryzować się: 1. Wyraźnym wyszczególnieniem uprawnień (jednostek terytorialnych, wchodzących w skład państwa federalnego) oraz federacji; 2. istnieniem instytucji pomocniczych, które działałyby na rzecz zachowania linii demarkacyjnej między federacją a stanami; 3. niezależnością w swoim zakresie i skoordynowaniem rządu centralnego i rządów regionalnych (s. 20). Federalizm współcześnie nierzadko postrzega się jako najbardziej optymalną formę funkcjonowania państwa.

Charakteryzując tradycje rosyjskiego federalizmu w rozdziale drugim wyodrębniono 6 zagadnień: 1. Geneza federalizmu w Rosji; 2. Ład polityczny w okresie dynastii Rurykowiczów; 3. Władza i federalizm w carskiej Rosji; 4. Autonomia samostanowienia narodów w ideologii SDPRR; 5. Dezintegracja terytorialna carskiej Rosji; 6. Idea federalizmu radzieckiego. Wskazuje się tu, że w ponadtysiącletniej historii tego państwa domi-

nował unitaryzm i centralizacja władzy, ale występowały także tradycje regionalizmu, samorządów lokalnych i federalizmu. Odchodzenie od ładu unitarnego powodowały przede wszystkim takie czynniki, jak: 1. znaczne odległości w obrębie kraju, przy związanej z tym różnorodnością geograficzną; 2. istnienie naturalnych barier komunikacyjnych w postaci mórz, bagien, gór, pustyń; 3. brak odpowiedniej infrastruktury komunikacyjnej umożliwiającej integrację państwa; 4. różnice struktury rasowej, narodowościowej, językowej i religijnej; 5. powiązanie regionów przygranicznych z innymi państwami (s. 23).

Przypomina się, że problem kształtowania ustroju terytorialnego Rosji pojawił się kilkakrotnie w nowożytnej historii Rosji w politycznych projektach opracowań zarówno przez osoby związane z władzą, jak i w ruchach występujących przeciwko caratowi. Przypomina się, że ideami federalizmu był zafascynowany car Aleksander I, który przyznał autonomię Finlandii oraz Polsce, a także przewidywał opracowanie konstytucji dla Rosji, w jednym z projektów, którego przygotowaniem zlecił Mikołajowi Nowosilcowi proponowano podział Rosji na kilka większych prowincji rozporządzających określonymi urządzeniami autonomicznymi w postaci własnych „sejmów”; sejmy te miały rozpatrywać w trybie decydującym sprawy lokalne i wybierać kandydatów do ogólnopaństwowego parlamentu. Projekty decentralizujące ład państwowy w XIX w. ujawniali dekabryści (s. 39). Problem dość duży rezonans miał na początku XX w., zwłaszcza w czasie przemian dyktowanych przez rewolucję 1905 r. Z dużą siłą przewijał się w czasie przemian rewolucji 1917 r. Podniesiono wtedy problem samorządności, kulturowo-narodowościowej autonomii i samostanowienia narodów. Istotnym aktem normatywnym była „Deklaracja praw ludu pracującego i wyzyskiwanego” ze stycznia 1918 r. Akt ten pozwalał na tworzenie się ładu federalnego radzieckich republik narodowych; założenia zawarte w nim uwzględniano w konstytucjach z 1924, 1936 i 1977 r.; państwo rosyjskie w 1918 r. uzyskało nazwę Rosyjska Socjalistyczna Federacyjna Republika Radziecka. Po przejęciu władzy przez społeczność bolszewicką kształtowano specyficzną formę federalizmu „radzieckiego”; w praktyce zasady federacji w rozwoju państwa urzeczywistniano w minimalnym zakresie (s. 49).

Prezentując problem kształtowania się współczesnego federalizmu rosyjskiego wyodrębniło kwestie: 1. Przyczyny zmian terytorialnych w ZSRR; 2. Procesy dezintegracyjne w ramach ZSRR i RSFR; 3. Podstawy ustroju federalnego w odrodzonej Rosji; 4. Konstytucja federalna z 12 grudnia 1993 r.; 5. „Poerót państwa” i reformy polityczne prezydenta Władimira Putina. Wskazuje się tu, że formuła współczesnego federalizmu jest konsekwencją transformacji ustroju politycznego dokonującego się w tym państwie w latach 1990–1993. Z kolei transformacja ta powodowana była takimi czynnikami, jak: niewydolność gospodarki planowej, niedemokratyczny charakter systemu politycznego, przegrana rywalizacji w „zimnej wojnie” z krajami Zachodu, a też zaangażowanie w procesy przemian politycznych Michaiła Gorbaczowa, który starał się urzeczywistnić politykę tzw. pieriestrojki (przebudowy); bezpośrednią przyczyną upadku Związku Radzieckiego stał się strukturalny kryzys polityczny, gospodarczy i społeczny w systemie radzieckim. Przypomina się też, że przemiany te nie są przedsięwzięciem prostym wobec ponadtysiącletniej historii dominacji w kraju tendencji centralistycznych i unitarnych; wobec funkcjonowania na olbrzymim terytorium różnorodnych społeczności etnicznych kształtowano scentralizowany ład polityczny, wspierany przez trzy tzw. filary: 1. siły zbrojne, 2. aparat biurokratyczny, 3. ogólnopaństwową ideologię (s. 59).

Współczesne przeobrażenia ustrojowe zapoczątkowane przez politykę pieriestrojki i głośnościami (jawności) ujawniły się najwcześniej w ładzie regionalnym w sferze narodowościowej i etnicznej. Pojawiły się hasła i dążenia do uzyskania niepodległości przez poszczególne republiki (najwcześniej w regionie nadbałtyckim – w Estonii, Litwie i Łotwie), co urzeczywistniło się w Estonii 16 listopada 1988 r., na Litwie 18 maja 1989 r. i 28 lipca 1989 r. na Łotwie. 3 kwietnia 1990 r. Rada Najwyższa ZSRR ogłosiła ustawę regulującą zasady występowania republik federacyjnych ze struktur Związku Radzieckiego; wydarzeniem przyspieszającym rozpad państwa radzieckiego stał się nieudany zamach stanu dokonany 19 sierpnia 1991 r. Pucz uzewnętrznił słabość władzy związkowej i jej niezdolność do skutecznego działania publicznego (s. 65).

Wskazując na ujawnianie się tendencji separatystycznych jako istotne ich przyczyny uznaje się:

1. dysproporcje między rozwojem poszczególnych regionów a posiadanymi przez nie uprawnieniami; 2. poczucie krzywdy mieszkańców niektórych obszarów, które były w wysokim stopniu eksploatowane nie otrzymując nic w zamian; 3. wielkość Federacji Rosyjskiej, jej kształt geograficzny określający specyfikę części terytoriów (s. 67). Zauważa się, że procesy decentralizacji i upodmiotowienia regionów państwa przebiegały przy dużych oporach władzy federalnej z jednej strony i silnych naciskach jednostek terytorialnych, włącznie z podejmowaniem prób separatystycznych.

Podstawą nowego ładu federalnego Rosji stało się ogłoszone wiosną 1991 r. postanowienie o podstawowych zasadach narodowo-państwowych ustroju RSFR, w którym wskazano na prawo narodów do samostanowienia w różnych formach, ochronę narodowych form państwowości, równouprawnienie obywateli niezależnie od narodowości i miejsca zamieszkania, samodzielność krajów i obwodów Rosyjskiej Federacji, ochronę mniejszości narodowych niezależnie od zamieszkania terytorialnego (s. 71).

31 marca 1992 r., w sytuacji postępującej decentralizacji państwa oraz ujawniających się konfliktów między jednostkami terytorialnymi, ogłoszono układ federacyjny, który podpisało 87 podmiotów politycznych (republik, krajów, obwodów itp.) Rosji. Określono w nim stan prawny między federacją a podmiotami wchodzącymi w jej skład w zakresie kompetencji i pełnomocnictw. W preambule układu wskazano podstawowe zasady federalizmu rosyjskiego (s. 74).

Ugruntowanie kształtującego się ładu federacyjnego znalazło się w konstytucji ogłoszonej 12 grudnia 1993 r. Rzeczywistość polityczna, a w tym ujawniająca się ciągła destabilizacja ładu kulturowego, doprowadziła w końcu 1999 r. do zmian personalnych w najwyższych instytucjach politycznych; zrezygnował z funkcji prezydenta Borys Jelcyn; obowiązki te przejął Władimir Putin, który podejmując próbę przełamania kryzysu instytucji życia publicznego oraz nadania im właściwego autorytetu w społeczeństwie rozpoczął urzeczywistniać proces określany mianem „powrotu państwa” (s. 86).

Prezentując zagadnienie rozwoju konstytucyjnych podstaw współczesnego ustroju federalnego wyodrębniono w wykładzie następujące zagadnienia: 1. Podstawy ustroju federalnego; 2. Inte-

gralność państwa; 3. Jedność systemu władzy państwowej; 4. Równouprawnienie i samookreślenie organów władz Federacji Rosyjskiej; 5. Rozgraniczenie zakresów działania i kompetencji organów władzy państwowej Federacji Rosyjskiej i organów władzy państwowej podmiotów Federacji Rosyjskiej; 6. Znaczenie Rady Federacji w systemie organów władzy państwowej. Przedstawiono tu analizę podstawowych aktów normatywnych, a w tym zapisów konstytucyjnych, przypominając, że już pierwszy artykuł Konstytucji stanowi, że Federacja Rosyjska – Rosja jest demokratycznym federalnym państwem prawa o republikańskiej formie rządów (s. 93). W analizie poznawczej podkreśla się, że współczesny model konstytucji rosyjskiej wyraźnie ujawnia podstawy suwerenności państwowej Federacji Rosyjskiej jako jednolitego i niepodzielonego państwa. Zauważa się, że mimo konstytucyjnej zasady równouprawnienia podmiotów federalnie i faktycznie występują w Federacji Rosyjskiej istotne nierówności w ich statusie (s. 102). Wyklucza się możliwość utworzenia na terytorium Federacji Rosyjskiej osobnego suwerennego państwa; jest to szczególnie rzeczywistość wobec głoszenia zasady samostanowienia narodów, mimo że jest Federacja Rosyjska pod względem etnicznym państwem homogenicznym (s. 105).

W refleksji zauważa się, że proces „federalizacji” Rosji przebiegał w sposób nieprzynoszący większych zakłóceń życia kulturowego; na rosyjskim obszarze etnicznym nie dochodziło do znacznych konfliktów, walk, protestów społecznych; nie ujawniły się zjawiska silnych nacjonalizmów i ekstremizmów (s. 119). Niezależnie od tendencji do centralizacji władzy federalizm stał się nową jakością w życiu społeczno-politycznym Rosji.

Za pożyteczną część opracowania należy uznać „Leksykon regionów Rosji”. Autor dostarczył najnowszych danych faktologicznych o poszczególnych jednostkach politycznych tworzących Federację Rosyjską. Wskazał na ich centralne ośrodki, zajmowaną przestrzeń, zaludnienie, zurbanizowanie, położenie geopolityczne, datę utworzenia jednostki oraz najważniejsze bogactwa naturalne.

Integralną część opracowania stanowi zestawienie bibliograficzne; wskazano na podstawowe materiały i studia odbijające istotę prezentowanego problemu. W „Bibliografii” wyodrębniono grupy klasyfikacyjne: 1. dokumenty normatyw-

noprawne, 2. Internet, 3. opracowania (a. artykuły, b. wydawnictwa zwarte). Wśród opracowań wymienia się zarówno studia polskojęzyczne, jak rosyjskie i zachodnioeuropejskie.

W refleksji ogólnej dotyczącej decentralizacji władzy w Rosji zauważa Autor, że dokonujące się przemiany ustrojowe w tym państwie mieszczą się w ramach ogólnoświatowych tendencji przemian cywilizacyjnych. Rosja jest jednak państwem wyjątkowym, niezwykle silnie zakorzeniły się w nim zjawiska ładu scentralizowanego, zdobyły one wyjątkową legitymizację społeczną zamieszkujących w nim różnych grup narodowościowych i etnicznych. W nowej rzeczywistości ustrojowej, przy braku tradycji demokratycznych ujawniły się tendencje do tworzenia oligarchiczno-klasowego systemu politycznego i do daleko idącego osłabienia struktur państwa; w tej sytuacji ujawniły się zagrożenia dla całego świata, wynikające np. z dysponowania przez państwo arsenałem nuklearnym (s. 119).

Generalnie prezentowana praca zasługuje na dużą uwagę w rozpoznawaniu procesów decentralizacji władzy w strukturach politycznych, osadzonych w tradycyjnych modelach funkcjonowania instytucji kulturowo-cywilizacyjnych.

Andrzej Chodubski

Jacek Jakubowski, *Polacy w Estonii. Przeszość i teraźniejszość*, Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL, Gdańsk–Lublin 2004, ss. 412.

Istotnym poznaniem poznawczym w warunkach postępujących procesów unifikujących życie społeczno-polityczne i gospodarcze staje się ład narodowościowy i etniczny, a w tym zwłaszcza diasporalny. Zauważając, że kształtuje się tzw. globalna społeczność obywatelska ujawnia się pytanie, czy w niej istnieć będą małe wspólnoty zorientowane na pielęgnowanie swego dziedzictwa przeszłości. Z teoretycznego punktu widzenia taka rzeczywistość jest możliwa i jest ona wartością społeczeństwa ładu informacyjnego, tj. ujawniania jednocześnie realizacji wyzwań globalnych i podtrzymywania odrębności lokalnej. W praktyce społeczno-politycznej jednak obserwuje się „obumieranie” wartości lokalnych wobec „przytłaczania” ich przez ład unifikujący ży-

cie ludzkie. Pierwszoplanową rolę w procesie tym odgrywają postęp naukowo-techniczny, umacnianie się zunifikowanego prawa (zwłaszcza wyrażającego się w prawach człowieka i obywatela), postępująca homogenizacja ładu kulturowego, umacnianie się tolerancji postaw, zachowań wobec różnych różnorodności.

Zbiorowość polska w Estonii jest w tym względzie szczególna; ma ona w swym dziedzictwie przeszłość i bogate doświadczenie życia emigracyjnego, martyrologicznego, funkcjonowania w swoistym ukryciu funkcjonowania w ładzie większościowym silnie ugruntowanym przez oddziaływanie ideologiczno-polityczne. Współcześnie znalazła się ona na tzw. rozdrożu funkcjonowania. Z jednej strony, daje ona wyraz swego przywiązania do polskiego dziedzictwa kulturowego, stara się pielęgnować karty przeszłości działalności swoich przodków oraz zacieśniać kontakty z ojczyzną „ojców”, z drugiej jednak orientując się na urzeczywistnianie wartości społeczeństwa informacyjnego odchodzą od oficjalnych identyfikacji z polskością na rzecz urzeczywistniania nowo kształtujących się wartości ładu narodowo-etnicznego; powszechnie w ładzie technizacji i marketingizacji życia społeczno-politycznego kwestie narodowościowe i etniczne stają się ładem „hobbystycznym”.

Istotę problemu ukazano w czterech rozdziałach zatytułowanych kolejno: I. Czynniki obiektywne wyznaczające specyfikę tożsamości Polonii estońskiej; II. Dziedzictwo rozwoju kontaktów polsko-estońskich; III. Życie organizacyjne oraz położenie społeczne Polaków w Estonii; IV. Współczesne tendencje przemian w obrazie życia zbiorowości polonijnej w Estonii.

Zasadniczy wykład poprzedzają dwie opinie o Polonii estońskiej oraz o prezentowanym w monografii wykładzie oraz wstęp, zawierający podstawowe informacje metodyczno-metodologiczne. Wskazuje się tu m.in. hipotezę zawierającą się w twierdzeniu, że Polonia estońska jest społecznością osadzoną w spuściznie kulturowej Rosji oraz b. Związku Radzieckiego i jednocześnie jest zorientowana na przyjmowanie zachodnioeuropejskich wzorców kulturowych; przy czym jest typową polską zbiorowością diasporalną, zamieszkującą na Wschodzie. Współcześnie odradzająca się jej identyfikacja narodowa jest wyrazem demokratyzacji ustroju politycznego w Estonii, przeobrażeń globalnych dokonujących się